

ХОРЕОЛОГІЯ

УДК: 793.3.032 (37/38) 792.8

ХОРЕОГРАФІЯ ДАВНІХ ЕЛЛАДИ І РИМУ – СТИЛІСТИКА ТА ВИРАЖАЛЬНІ ЗАСОБИ

Денис ШАРИКОВ

*Кафедра теорії і історії мистецтва
Київського державного інституту
декоративно-прикладного мистецтва і дизайну
імені Михайла Бойчука
б-р. Верховної ради 22 б, 35, Київ, Україна, 02094
тел.: (+38)067 420-90-42, e-mail: d_assorov@ukr.net*

Охарактеризовано теорію та особливість розвитку античного танцю як одного з видів мусичного мистецтва. Проаналізовано теорію танцю за Платоном, Лукіаном. Висвітлено витоки та розвиток, форми і техніку давньогрецького й давньоримського танців. Визначено, що головним чинником у давньогрецькому танці виступала стилістика, форма і техніка, натомість у давньоримському велику увагу приділяли танцювальній пантомімі та сюжету.

Ключові слова: Хореографія, оркестріка, сальтація танцювальні форми, античний танець, мусична освіта, Давня Еллада, Давній Рим.

Дослідження присвячено, проблемі хореографічного мистецтва як унікального феномена зображального і конкретно-чуттєвого вираження змістової реальності. Вже за часів Античності, європейська філософська думка досить чітко показала, що основу мистецтва танцю становить мімесис – специфічна і різноманітна імітація. Мімесис, або мімесис (з грец. μίμησις – відтворення, імітація) є одним із основних принципів естетики, в найбільш загальному сенсі, імітація мистецтвом дійсності.

За послідовниками Аристотеля, мистецтво є творчою репрезентацією. Естетична концепція мімесису належить Аристотелеві. Вона охоплює адекватне, реалістичне відображення – зображення явищ, речей, об'єктів, предметів, такими, які вони є насправді; відображення творчої уяви – зображення явищ, речей, об'єктів, предметів, як про них говорять і думають; ідеалізоване відображення – зображення явищ, речей, об'єктів, предметів такими, якими вони повинні бути.

Згідно з креативним завданням митець у будь-якій галузі, у цьому випадку – хореограф, може свідомо ідеалізувати явища, речі, об'єкти, предмети, або показати у смішному і потворному вигляді, або відобразити чи репрезентувати їх у звичайному, реалістичному чи натуральному вигляді. Отже, метою мімесису у видах мистецтва є придбання знань і збудження відчуття задоволення від репрезентованого, споглядання та вивчення цього явища, об'єкта, предмета.

Також теорія мімезису невід’ємно пов’язана з мусічним мистецтвом чи мистецтвом Муз! Мусічне мистецтво або виховання (від давньогрецької – *μουσική*, загальна освіта, духовна культура, буквально – мистецтво муз), система розумової й інтелектуальної, естетичної й моральної освіти в Давній Елладі. Воно охоплює літературну, музичну, танцювальну освіту, пантоміму, а також вивчення ораторського мистецтва, політики, етики, філософії. Найбільшого розвитку набула в системі афінської освіти, де поєднувалося з гімнастикою.

Мета дослідження – проаналізувати теорію та техніку мистецтва танцю Давньої Еллади та Давнього Риму, визначити його сутність, формування та принципи репрезентації.

Завдання дослідження:

- проаналізувати теорію танцю за Платоном та Лукіаном;
- визначити стильові ознаки танцю Давньої Еллади та Давнього Риму;
- охарактеризувати форми і техніки античного танцю.

Онтологічні і гносеологічні проблеми античного танцю, які до цього часу не були предметом спеціального наукового аналізу серед хореографів-науковців. Наукові роботи, наприклад А. Амашукалі, А. Герасимової, С. Куракіної, присвячені філософському осмисленню античного танцю. Проте ці автори торкнулися лише зв’язку танцю із міфологією. Вони не висвітлюють ролі та місця танцювального мистецтва у соціокультурному просторі Античності.

Дослідженнями з теорії та історії античного танцю займалися Л. Блок, Ю. Григорович, В. Красовська, А. Лосєв, С. Худєков, які аналізували окремі форми театрального, його виражальні засоби та форми.

Зокрема Л. Блок, проаналізувала античний танець, як фундамент класичного танцю; особливості естетики побудови корпусу у просторі, правильні переклади рук, античні танцювальні позиції корпусу, рук, ніг; побутові та театральні форми давньогрецького та давньоримського танцю.

Натомість Ю. Григорович, узагальнив найвизначніші театральні форми античного танцю, схарактеризував видатних представників пантомімного театру Давнього Риму за правління імператора Августа.

Балетознавець В. Красовська, визначила загальні риси античного танцю у театральних видовищах, урочистостях, розвагах Давньої Еллади доби “Еллінізму”.

Філософ А. Лосєв, переклав і узагальнив деякі уривки з твору Лукіана “Трактат про танець”, визначив його естетичні і філософські критерії до нього.

Вчений С. Худєков, висвітлив стилістичні особливості і жанри давньогрецького танцю та представників професійної танцювальної пантоміми Давнього Риму.

Перша згадка про античний танець, пов’язана з космологічними міфами, де танець супроводжує народження світу з хаосу. В Античності танець цікавив Сократа, Платона, Аристотеля, Лукіана, які досліджували виховні та естетичні функції мистецтва. У давньогрецькій філософії високо цінувались “мусічні мистецтва”, особливо танець.

У Платона танець є мусічним мистецтвом, до якого треба поважно ставитися і належно навчатися. Платон стверджував: “Тіж самі боги, про яких ми говорили, що вони є вчителями наших хороводів, дали нам відчуття гармонії і ритму, яке співіснує в людей разом зі задоволенням. За допомогою цього відчуття боги, рухають нами і керують нашими хороводами, які об’єднуються у піснях і танцях, гімнастиці, наспіви тощо. Хороводи були так названі через внутрішню спорідненість їх зі словом

“радість” (χαρά). Ми не погодимося, перш за все з цим і встановимо, що первинне виховання відбувається через Аполлона і Муз? Отже, можна підсумувати, що людина, яка систематично тренується в хороводах, гімнастиці, співає, є людиною вихованою, а той, хто недостатньо тренується в них, є невихованим! Мистецтво хороводу складається з пісень і танців. Тому добре вихована людина повинна вміти досконало співати і танцювати [3, с. 126–130].

Лукіан стверджував, що мистецтво танцю є гідним і почесним для людини, яка через нього навчається впевненості, витонченості, її рухи стають шляхетнішими та гармонійними [2, с. 25]. Порівнюючи танець і трагедію, Лукіан стверджує, що танець є значно красивішим ніж трагедія. “Трактат про танець” Лукіана поділений на певні розділи і концептуальні висновки з теорії танцю. Загальні роздуми, поширеність танцю в Давній Елладі, навчання для професійного танцюриста, помилкові прийоми у танці [2, с. 127–129].

Античні держави відіграли важливу роль у світовій історії: в галузі економіки, політики, соціальних відношень, держави, права, культури і мистецтва, було сформульовано такі концепції, поняття, ідеї, які склали основу європейської цивілізації і тривалий час визначали розвиток світової історії та культури. Давня Еллада (Греція) та Давній Рим (Італія) є регіонами, де сформувалось класичне рабство як джерело основної виробничої сили.

На відміну від культури Сходу, мистецтво Античності не було такою мірою пов’язане з релігією. Скульптура, архітектура та живопис також сягнули значного розвитку у цих державах. Античний світ дав людству такі форми художньої творчості, як драматично-театральну, пантомімічну, музично-виконавську та танцювальну. Усі ці форми були деякою мірою притаманні й мистецтву Давньосхідних держав, але через міцні зв’язки з релігійними традиціями вони не були широкодоступні.

Античний світ, будучи більш демократичним і більш світським, зробив особові форми мистецтва загальнодоступними, надавши їм здебільшого світського характеру, що обумовило їхню тривалу історію та світове розповсюдження в майбутньому.

Танець Стародавньої Еллади (Греції). Крито-мікенський період 1600–1200 роки до н. е. Еллінський період 800–30 роки до н. е. [2, с. 141]. Танцювальне мистецтво Давньої Еллади (Греції) успадкувало окремі форми, принципи давньоєгипетського танцю, хоча й було європейським за суттю, досить своєрідним і досконалим свого часу. Релігія у давніх греків не була панівною на території їх розселення, як у країнах Сходу. Тому мистецтво і культура зазнавали лише незначного впливу з боку релігії. А коли на зміну давньоміфічній релігії прийшла доба філософів (піфагорійці, софісти, платоніки, неоплатоніки, кініки, стоїки, епікурейці), культура і мистецтво цілком стали підвладними світськості, зберігаючи давньоміфічні релігійні атрибути [6, с. 34].

Танець у Давній Елладі був невід’ємною частиною повсякденного життя. Елліни цінували прекрасне. У період класики й еллінізму танцювальне мистецтво Давньої Греції, а також еллінізованих Єгипту, Малої Азії та Сирії, піднялося на значний рівень розвитку порівняно з танцем у країнах Давнього Сходу. Давньогрецькі вчені, письменники, правителі, народ – усі ставилися до танцю як до найважливішого компонента життя.

Мистецтво танцю Давньої Еллади бере свій початок ще в крито-мікенську добу. На о. Крит була наймогутніша “мінойська цивілізація”. Соціально-політичне життя, торгівля, культура, мистецтв танцю набули значного розквіту у 1600–1400 роки до н. е. Найвідоміші серед них так звані акробатичні танці з биком, де давні майстри

виконували складні танцювальні й акробатичні елементи та трюки, сидючи верхи на бику. Сидючи, або стоячи на бику, який скакав, вони робили оберти, стрибки з обертом у повітрі, перекути із боку в бік. Взагалі вшанування бика як божества, було пов'язане у критян із відомим міфом про “Мінотавра” [6, с. 37–42].

Найбільшого поширення танцювальне мистецтво набуло в давньогрецьких театральних виставах і святах богів; починаючи з архаїки танець був представлений у театральних дійствах як один із головних виражальних засобів. У період класики танець створив зразкові форми і канони. У період еллінізму давньогрецький танець удосконалився через систематизацію рухів, визначення жанрів і форм. Цей період став фундаментом розвитку танцювального мистецтва взагалі та класичної хореографії зокрема.

За одним із багатьох давньогрецьких міфів, своєю появою танець зобов'язаний головному богові давніх еллінів – Зевсові. За міфом, батько Зевса Хронос у нападі люті хотів його з'їсти, але його мати Кебелія відволікла його виконанням пристрасного танцю. В іншій легенді йдеться про бога Діоніса, який увіз танцювальні мистецтва до Еллади з Індії. Нарешті усі міфи й легенди звелися до Терпсіхори – музи тацю Аполлона, яка танцювала перед богами для розваги на горі Олімп. Танцювальне мистецтво Давньої Еллади мало назву орхестріка.

Священні (культові) танці виконували на святах і релігійних церемоніях – Містеріях Діоніса. Серед усіх богів Діоніс набув найбільшої популярності в еллінів як покровитель театральних дійств і танцювальних церемоній. Танець культу Діоніса мав сакральний зміст, який був поширений серед жителів міст і сіл. На честь Діоніса створювали цілі видовища з танцями. Перша частина цього видовища мала містично-літургійний зміст, її супроводжувалася танцювальні обряди. Друга мала вакханалістично-розбещений характер, супроводжувалася питтям вина, оргіями, шумними веселощами (танцями сатирів, панів, вакханок) [6, с. 47].

Якщо танці на честь Діоніса мали масово-розважальний і не завжди етичний, зміст, то танці на честь бога Аполлона та богині Афіні були шляхетнішими, витонченішими. Під час танців Аполлона співали славословні гімни на його честь.

Танці поділялися на культові помірні – на честь богів і богинь: Аполлона (краси, літератури, пантоміми, танцю, музики), Афіні (війни, сили), Афродіти (любові, ніжності, зваблення), Деметри (сільського господарства, збирання вражаю); військові танці – подізм (швидкий марш), ксефізм (рід битви), піррічний (військова пантоміма); побутові танці – гормос (танець оголених жінок і чоловіків), геранос (журавель), домашні танці; театральні танці – денос (величний танець), евмелія (трагічний танець), тіпорхематіс (одночасні спів і танець), парабеная (pas de deux); кардак (комічний танець), сікініс (сатиричний танець), гіперхіматика (ліричний танець під спів) [4, с. 22].

Техніка давньогрецького танцю була досить складною. У давньогрецьких школах викладали хірономію (вправи для рук “port de bras” та поняття виворотності “en dehors”).

Були прийняті п'ять позицій ніг: перша (ідентична сучасній 1-й), друга (ідентична сучасній 2-й), третя (схрещена позиція), четверта (ідентична сучасній 4-й), п'ята (ідентична сучасній 3-й). Позиції ніг, на відміну від сучасних класичних позицій танцю, були напіввиворотними [5, с. 13–21].

Рухи рук були виразні, мали конкретний зміст. Port de bras, був досить декоративним і, на відміну від класичного танцю, мав не лише округлі, але й кутові та

прямі положення, іншими словами, застосовувалися – *allongé* (втягнуті положення кисті), *arrondi* (колові положення кисті), *flex* (кутові положення кисті).

Виконання “*pirouette*” та “*tour en l’air*” було досить подібним до сучасного. Використовували стрибки – *temps levé sauté*, *pas echappé*, *pas assemblé*, *pas jeté*, *pas de chat*, *sissinnes*, а також акробатичні вправи *salto*, *flac* тощо. У танці застосовували певні пози та положення корпусу – *en face*, *en dos*, *en profile*, *epoulement croisé*, *effacé*, *ecarté*; у сатиричних і комічних танцях також використовували танцювально-сценічний біг – *pas couru*.

Танець Стародавнього Риму 30 року до н. е.–450 року н. е. Танець Стародавнього Риму був своєрідним нащадком танцю Стародавньої Еллади. “Золотий вік Октавіана Августа” (30 рік до н. е.–14 рік н. е.) – розквіт пантомімічно-танцювального мистецтва. Професійні виконавці танцю в Давньому Римі отримали назву мімів. Був створений перший придворний професійний театр мімів. Дійства були драматичними (трагедія, комедія, сатира). З’явилася нова форма пантомімічно-танцювальної творчості – італічний танець: синтез грецької орхестрики – трагічної (евмелії), комічного (кордака) і сатиричного (сакінісу) [4, с. 131].

Показовим було те, що римські імператори самі найчастіше виступали в досить аморальних пантомімічно-танцювальних дійствах у ролі міма (Калігула, Нерон, Комод, Каракалла). Усі театральні дійства найчастіше мали вигляд оргій, еротичних видовищ, де панувала пристрасть, емоції, розбещеність.

Багато давньоєгипетських священних танців і давньогрецьких містерій було відтворено в Римі у вигляді оргій. Сюжети запозичували з давньогрецьких чи давньоримських міфів про богів – Юпітера (Зевса), Марса (Арес), Аполлона. Пантомімічні дійства-оргії досягли свого апогею при імператорі Доміціані.

Пантомімічні дійства поділялися на “*monoprosopes*” (*solo*) та “*poliprosopes*” (раз *d’ensemble*). Жінки почали професійно виступати за часів імператора Костянтина (312–337 роки) Стилістика танцю у Давньому Римі мала виразний і змістовний рух і жест [4, с. 118–123]. Техніка була запозичена з давньогрецького танцю. Окрім театральних, танцювально-пантомімічних свят, урочистостей на честь імператорських тріумфів, шанувань богів, громадських свят, серед римлян також існував побутовий танець. Його використовували серед заможного класу (аристократи, сенатори, військові, чиновники). Також серед середнього (торговці, ремісники, міський магістрат). А саме: поняття виворотності *en dehors*; прийняті п’ять позицій ніг; позиції рук були виразні, наближені до сучасних класичних; *port de bras*, мало положення кисті – *allongé*, *arrondi*, *flex*; виконання складних рухів в давньоримському танці “*pirouette*”, а саме *les pirouettes en dehors et en dedans a la quatrieme et a la seconde*, *grand pirouette arabesque et grand pirouette attitude en dehors et en dedans* [5, с. 214–220] були наближені до сучасних балетних прийомів і принципів; виконання “*tour en l’air*” було доволі подібним до сучасного; використовували стрибки – *tamps levé sauté*, *pas echappé*, *pas assemblé*, *pas jeté*, *pas de chat*, *sissinnes* [5, с. 137–145]; акробатичні вправи *salto*, *flac*, *revolution* тощо; застосовували положення корпусу – *en face*, *en dos*, *en profile*, *epoulement croisé*, *effacé*, *ecarté*; у сатиричних і комічних танцях використовували – *pas couru* [5, с. 23–29]. Танцювальне мистецтво у Давньому Римі отримало назву сальтація.

Отже, розвиток філософських ідей Піфагора, Сократа, Платона, Аристотеля, Епікура значно вплинули на суспільно-політичний розвиток Античного світу, тому що суспільно-політичний розвиток встановив канони та зразки для культури та

мистецтва. Також важливим у Античному танці було й те, що його не вважався відірваним від культури, освіти, релігії, філософії. У стародавній грецькій філософії високо цінували силу мусичного мистецтва і традиційною була ідея Платона: “той, хто не тренується у хороводі, не є вихованим, а хто тренується, є вихованим”. Платон розробив теорію хороводів. Хоровод, інтерпретував Платон як цілісне і синтетичне мистецтво. Античний танець сформував певні особливості танцювального мистецтва: з’явилися професійні виконавці-міми, окреслилися нові форми танців: трагічний, комічний, ліричний, сатиричний, військовий, оргаїстичний; ускладнилася танцювальна техніка – positions des bras et des pieds, pas marché, port de bras, salto, pas assemblé; розвинулася театралізована танцювальна пантоміма – рухи набувають виразного змісту. Усі ці нововведення в подальшому стали фундаментом розвитку хореографічного світового мистецтва. В Античному світі побутував як аматорський, так і професійний танець. Танцювальні дійства Античності склалися зі співу, декламації, музики і танцю, сюжет був пов’язаний з ритуалом і був синкретичним. Також античний танець передусім мав світський характер і був частиною античного театру. Античний танець відрізнявся також багатожанровістю. Техніка танцю була досить розвинена, мала близькі до сучасних зразків позиції, положення, оберти, рухи, стрибки.

Список використаної літератури

1. *Григорович Ю. М.* Балет : енциклопедия / Григорович Ю. М. – М. : Советская энциклопедия, 1981. – 623 с. : ил.
2. *Лосев А. Ф.* Лукиан о танцевальном искусстве. История античной эстетики. Эллинистическая эстетика II–I веков / А. Ф. Лосев; [под общ. ред. Тахо-Годи А. А., Троицкий В. П.]. – М. : Мысль, 2002. – С. 5–84. – Том V, кн. II.
3. *Платон.* Законы. Книга № 2. Мусическое (хороводное) воспитание как необходимое условие истинного законодательства. Платон Сочинения в четырех томах. – Т. 3., Ч. 2 / под общ. ред. Лосева А. Ф. и Асмуса В. Ф. ; [Пер. с древнегреч.]. – СПб. : СПб. ун-т; Изд-во Олега Абышко, 2007. – 731 с.
4. *Худеков С. Н.* История танцев / Худеков С. Н. – СПб. : Петербургская газета, 1913. – 309 с. : ил. ; часть I.
5. Чеккетти Грациозе. Полный ученик классического танца. Школа Енрико Чеккетти / Чеккетти Грациозе: пер. с ит. Е. Лысовой. – М. : Астрель, 2007. – 508 с. : ил.
6. *Шариков Д. І.* Хореографія : навчальний посібник для студентів ВНЗ Театральне мистецтво / Д. І. Шариков. – К. : КиМУ, 2011. – 184 с.

Стаття надійшла до редколегії 12.04.2013

Прийнята до друку 27.05.2013

CHOREOGRAPHY OF ANCIENT GREECE AND ROME – THE STYLISTICS AND THE EXPRESSIVE MEANS OF

Denys SHARYKOV

*Department of Theory and History of Art
The Kyiv state Institute of Decorative-Applied Arts and Design
name of Michailo Boychuk,
Bulvar Verkhovnoy Rady 22 b, 35, Kyiv, Ukraina, 02094
tel.: (+38)067 420-90-42, e-mail: d_assorov@ukr.net*

The article describes the theory and feature of the development of the ancient dance as one of the forms of music art. Examines the theory of the dance according to Platon, Lucian. Covered turn and development, form and technique of ancient Greek Roman dances. Is determined, that the main factor in the ancient Greek dance performed the style, form and technique. In ancient Roman much attention was paid to dance pantomime and the plot.

Key words: choreography, орхестрыца, saltacia, dance forms, the classical dance, music education, Ancient Hellas, Ancient Rome.

ХОРЕОГРАФИЯ ДРЕВНИХ ЭЛЛАДЫ И РИМА – СТИЛИСТИКА И ВЫРАЗИТЕЛЬНЫЕ СРЕДСТВА

Денис ШАРИКОВ

*Кафедра теории и истории искусства
Киевский государственный институт декоративно-прикладного
искусства и дизайна имени Михаила Бойчука,
б-р. Верховного совета 22 б, 35, Киев, Украина, 02094
тел.: 0674209042, e-mail: d_assorov@ukr.net*

Охарактеризованы теория и особенность развития античного танца как одного из видов музыкального искусства. Анализируются теория танца по Платону, Лукианом. Освещено виток и развитие, формы и техника древнегреческого древнеримского танцев. Определено, что главным фактором в древнегреческом танце выступала стилистика, форма и техника, а в древнеримском большое внимание уделялось танцевальной пантомиме и сюжету.

Ключевые слова: хореография, орхестрика, сальтация танцевальные формы, античный танец, музыкальное образование, Древняя Эллада, Древний Рим.